

ARTIKELLEN

RODDEL EN GERUCHT ALS VORMEN VAN COMMUNICATIE

Gerrit Kuiper¹

SUMMARY - *Gossip and rumour as forms of communication* - Gossip and rumour should be considered as two different things. Gossip is a kind of conversation about someone who is not present: he is an outsider. The gossipmongers talk *about* him, but not *with* him. The gossip object is not a stranger for the gossipmongers. The gossip's content usually injures the gossip object's privacy. Gossip is information of which the circulation is not institutionalised: it occurs in an unspecific way. Its time and place of origin generally are unknown. The most typical characteristic is that the contents of gossip are not and/or cannot be verified. In accordance with the laws of 'Gestaltpsychology' the contents change very much as a result of the fact that they are adapted to the narrator's social and psychic context. Functional analysis learns that gossip can be functional as well as dysfunctional for society. From an ethical point of view gossip can be eufunctional as well as kakofunctional and rumours as well true as false. Rumours also can be latently or manifestly functional or dysfunctional, but often they are non-functional. Not only Merton's middle range theory of functional analysis, but also the exchange theory can help to explain gossip and rumour. Social control and deprivatising play an important role. Some people are more exposed to gossip than others.

De klassieke opvatting omtrent communicatie is de wederkerigheid van zender en ontvanger, die over en weer boodschappen naar elkaar zenden. Zij kan op vele wijzen plaatsvinden. De communicatiemiddelen taal, mimiek en gebaar worden in allerlei kaders gebruikt. Bijvoorbeeld de gespreksgroep, de werkgroep, een afdeling van een organisatie, enz. Binnen deze kaders vormen zich allerlei communicatiegenres, zoals het spel, de wedstrijd, de roddel, het gesprek en het gerucht.

Aan roddel en gerucht, waarover het in deze bijdrage zal gaan, is in de sociologie opmerkelijk weinig aandacht geschonken. Hoewel beide niet geheel los van elkaar staan, zijn het toch twee verschillende verschijnselen die dan ook uit een wetenschappelijk oogpunt duidelijk onderscheiden moeten worden.

1. Roddel en gerucht

Roddel is een geïnstitutionaliseerde vorm van communicatie. In een omschrijving van roddel gaat het om een drietal structurele voorwaarden: de *afwezigheid* van en de (wederzijdse) *bekendheid* met het roddelobject, alsmede dat *het betrekking heeft op de privacy* van het roddelobject. (Bergmann, 1987 : 61, 67 - 73). Inhoudelijk gaat het bij roddelen om het vertellen van nieuwtjes over persoonlijke gelegenheden van anderen. Bergmann noemt roddelen "*die Sozialform der diskreten Indiskretion*", omdat het zondigt tegen het discretiegebod en het gelijktijdig

¹ De auteur is emeritus hoogleraar sociologie aan de VU te Amsterdam en de UIA te Antwerpen. Zijn dank gaat uit naar prof. dr. G.H. ter Schegget en prof. dr. M. Versichelen, die het artikel van een aantal kritische opmerkingen voorzagen.

respecteert. In roddel zijn de sociale elementen van de moraal van de groep en van de informatie met elkaar verbonden. Dit communicatieproces kan worden aangeduid als een vorm van meeleven.

Bergmann noemt roddel de nachtzijde van het gesprek, maar het is een *gesprek*. Er kunnen bij Bergmanns definitie een paar aantekeningen worden gemaakt. Het roddelobject kan ook afwezig worden geacht als het zich met de roddelaars in dezelfde ruimte bevindt, zij het niet binnen oog- en vooral oorafstand. Als het roddelobject binnen die afstand komt, zwijgt ieder als bij toverslag. Soms zegt iemand: "We hadden het juist over je". Waarop deze enkel kan opmerken: "Ik hoop dat het iets goeds was". Wat de bekendheid betreft: geroddeld wordt alleen *over* vrienden en alleen *met* (andere) vrienden en kennissen; de bekendheid kan daarbij allerlei gradaties vertonen. Op het wederzijdse maakt de prominentenroddel een uitzondering (koningshuis, andere hooggeplaatsten, bekenden uit de wereld van kunst en sport).

Bij gerucht gaat het ook over informatie, maar de verspreiding ervan is niet geïnstitutionaliseerd, doch vindt op onspecifieke wijze plaats - zij is diffuus. Speelt bij roddel bekendheid een grote rol, bij gerucht is in de regel de oorsprong niet bekend, noch wie het gegenereerd heeft, noch de plaats en de tijd van oorsprong. Allport (1946-47) behoort tot de eerste serieuze onderzoekers op het terrein van het gerucht. Samen met Postman definieerde hij in het artikel *An analysis of rumour* gerucht als een uitspraak die verband houdt met de dingen van de dag, die van de ene persoon op de andere worden overgebracht, gewoonlijk van mond tot mond, met de bedoeling dat ze wordt geloofd, zonder dat er concrete gegevens bestaan die de juistheid ervan kunnen bewijzen (Kapferer, 1995: 11). Kenmerkend is dat het gerucht poogt te overtuigen. Juist omdat er geen duidelijk te traceren netwerk van bekenden is, is elke controle onmogelijk. De inhoud van het gerucht wordt bij elke overdracht aangepast aan de psychische en sociale context van de zender, respectievelijk ontvanger van de 'boodschap'. "*Au bout du sixième ou septième relais, l'information rapportée n'a plus qu'un lointain rapport avec la photographie de départ*". (Kapferer, 1995: 100).

Een gerucht is niet altijd vals; waarom zou men zich er anders druk om maken? Het is het nieuwtje dat in omloop wordt gebracht in de sociale gestalte van informaties die niet publiekelijk bevestigd zijn door officiële bronnen of door deze niet weerlegd zijn (Kapferer, 1995: 25). Het gerucht staat in verbinding met het gezag: doordat het geheimen onthult, veronderstellingen suggereert, dwingt het de autoriteiten (niet alleen van de overheid, maar die van alle sociale verbanden) te spreken, maar het betwist haar positie van de enige bron van spreken te zijn. (Kapferer, 1995: 26). Met zijn onthullingen van wat men niet vermoedt, herstelt het gerucht de doorzichtigheid van de macht en voedt het de tegenkrachten.

Het verschil tussen gerucht en roddel ligt dus in de ongerichtheid van een gerucht en het feit dat het principieel ongecontroleerd en onbevestigd is, terwijl roddel duidelijk gericht is op 'bekenden' en hun privacy aantast. De herkomst van de begrippen en termen wordt uitvoerig uiteengezet in de studie van Evers en Zuidweg (1995: 95 - 100).

2. Waarom roddelt men en verspreidt men geruchten?

Ook in het 'waarom' verschillen roddel en gerucht. Wanneer wij ons afvragen wat mensen tot roddelen brengt, dan lijkt een voorname drijfveer te zijn dat iemand interessant wil zijn voor zijn gesprekspartners: hij weet (iets) meer dan anderen. Het roddelobject is bijvoorbeeld een gierige man, meneer X. Maar dan zegt een der aanwezigen: "Dat kan wel zijn, maar als penningmeester weet ik dat hij elk jaar een halve ton aan de blindenorganisatie geeft" (hij kent hem dus en hij tast door dat te zeggen zijn privacy aan). Dat verandert de hele roddel. Een ander weet dat X een vrijwel blind kind heeft. Dat kost veel en maakt zijn 'gierigheid' begrijpelijk. Men begint hem zelfs te prijzen om zijn grote gift. De verteller bezit dus meer kennis dan de anderen: zijn sociaal aanzien is toegenomen. Maar ook de 'rank and file' roddelaar is tevreden, want hij hoort erbij. De Jager en Mok (1989: 116) menen dat roddelen dat gevoel versterkt, "*want alleen wie als lid van een groepering geaccepteerd is 'mag' mee roddelen*". Dat is te sterk uitgedrukt. Ik denk veeleer dat iemands bijdrage aan de roddel, alsmede zijn integriteit en zijn reputatie beslissend zijn: "*als die persoon het zegt dan is het stellig waar!*". Het roddelobject is ook niet altijd slachtoffer omdat het een norm heeft overtreden. Roddelen is inderdaad een sanctie, maar niet altijd een negatieve sanctie. In vorenstaand voorbeeld was sprake van een negatieve sanctie, maar die werd later een positieve.²

Een andere kant van de behoefte aan roddelen is de aandacht trekken, de behoefte aan contact, wat dan weer verhoging van aanzien ten gevolge kan hebben. Waarom verspreiden mensen geruchten? De drijfveer daartoe verschilt niet geheel van die tot roddelen. Juist door het kenmerkende gebrek aan controle mogelijkheden loopt de geruchtenverspreider minder risico ontmaskerd te worden. Als de dingen van de dag angstaanjagend of vreesverwekkend zijn is er behoefte met mede-geïnteresseerden erover te praten en dat is ook het geval wanneer er naar iets uitgekeken wordt, er erg naar wordt verlangd. Het verhaal 'verkleurt' dan wel, juist doordat het niet wordt geverifieerd.

Uit roddel kan gerucht voortkomen. Door het ondergeschikt worden van het structurele aspect of gewoon maar door verkeerd verstaan, ontstaat een fantasie verhaal, derhalve een gerucht, dat niet bij voorbaat juist of onjuist is (Broom & Selznick, 1986: 230). Voor de toehoorder (doorverteller) is de overtuigingskracht voldoende (Kapferer, 1995: 66-67), alsmede zijn reputatie (deskundigheid, eerlijkheid) en uiteraard of de toehoorder belangstelling voor of belang bij de inhoud heeft: men moet kunnen geloven en willen geloven (Kapferer, 1995: 87). Daarnaast is de context van belang: de paniek in de VS (30-10-1938) na het hoorspel van Orson Welles waarin marsmanneltjes op de aarde waren geland is een bekend voorbeeld.

2 In de aloude Heidelbergse Catechismus wordt in het antwoord op vraag 112 gezegd dat ik "*ook mijns naasten eer en goed gerucht naar mijn vermogen voorsta en bevordere*". Enkele eeuwen geleden betekende het woord gerucht "roep" of "faam".

3. Functionele analyse van roddel en gerucht

Ondanks alle kritiek die men kan hebben op zijn model van functionele analyse, kunnen we nog steeds terecht bij Robert Merton. Zijn model heeft de verdienste dat niet alleen wordt gelet op de functie (de werking die een handeling heeft met betrekking tot de integratie van een groep), maar ook op de dysfunctie (handeling die de desintegratie van de groep bevordert). Soms is een handeling als zodanig bedoeld en onderkend (manifest), soms niet (latent) en soms kan een handeling manifest functioneel zijn in de ene groep terwijl diezelfde handeling latent dysfunctioneel is in een andere groep. (Merton, 1957: 50 e.v.) Het uiteenvallen van een groep kan worden verhaast en bevorderd door de manifest dysfunctionele werking van roddel (denk aan de ondergang van de communistische partijen).

Roddelen kan een middel zijn met een latente functie, dus hoewel zó niet bedoeld, toch de *integratie van de groep en daarmee haar instandhouding bevorderend* (Bergmann, 1987: 198 e.v.; Elias, & Scotson, 1976: 128). Maar welke groep? Al diegenen, die deelnemen aan de roddel, een netwerk derhalve van mensen die elkaar kennen, de roddelactoren. Het begrip netwerk is in dit verband van grote betekenis voor de roddel en vooral voor het gerucht dat van de ene persoon aan de andere wordt verder verteld.

Roddel kan ook een manifeste dysfunctie hebben en dus bedoeld zijn om *desintegreerend* werkzaam te zijn omdat de bestaande verhoudingen onjuist, onrechtvaardig of onderdrukkend worden gevonden. Waar onderdrukking heerst wordt over de onderdrukkers -zowel hoger als lager geplaatste- veel geroddeld: bijvoorbeeld over de overheidsambtenaren in dictatoriaal geregeerde landen. Maar ook in multiraciale en multiculturele landen gebeurt dat. Doch eveneens binnen sterk hiërarchisch opgebouwde groepen (bijvoorbeeld in de katholieke kerk over de clerus). In het algemeen is het roddelobject de 'baas'.

Roddel ontstaat vooral in situaties van onzekerheid (gebrek aan informatie over wat er gebeurd is en wat er gaat gebeuren). Zij genereren de *behoefte aan informatie*. Naast de veelal bestaande behoeften tot de insiders te behoren, speelt ook hier de menselijke *distinctiezucht* een grote rol. Roddel kan ook officiële voosheid doorprikken.

Gerucht en roddel kunnen de positie van een tiran volkomen ondermijnen. Zij voeden de tegenkrachten. (Kapferer, 1995: 26) Ze zijn een *krachtig middel voor de machteloze*. Neem bijvoorbeeld het beruchte 'lekker', waarbij door een ambtenaar vooralsnog geheime zaken aan de openbaarheid worden prijsgegeven teneinde een minister te dwarsbomen omdat men het niet met zijn beleid eens is of omdat men hem ten val wil brengen. In de VS - zoals elders - lopen beleidspersonen risico's door roddel over seksuele escapades, gebruik van drugs, of ander onbehoorlijk gedrag (heel) vroeger begaan. *Bij het roddelen zijn vrijwel altijd normen aan de orde*: in het roddelverhaal worden normen overtreden of conformeerde het roddelobject zich juist in bijzondere mate aan de norm.

Roddelen en gerucht zijn geen randverschijnselen in de samenleving en geen folklore. Integendeel, ze kunnen onmisbaar zijn in het communicatieproces. In situaties van onderdrukking en censuur vormen zij een correctie op ontoegankelijke informatie, geslotenheid en geheimdoenerij. Ik denk daarbij niet alleen aan wat de bezette gebieden in de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt, maar

aan alle situaties waarin het vrije verkeer van gedachten onmogelijk is door heersende taboes en sociale en politieke dwang, ook als die niet zo duidelijk en voelbaar zijn. Over corruptie en andere schandalen wordt geroddeld en worden geruchten verspreid: zij dwingen dikwijls opening van zaken af. En als het gaat om *sociale controle* hebben ze ook een zeer reële betekenis. Mensen beseffen dat ook: ze doen bepaalde dingen en laten andere na omdat ze bang zijn dat de mensen te weten komen dat ze handelingen verrichten die door de samenleving worden afgekeurd ("Je moet je niets van de burens aantrekken" is een vals en irreëel advies. Het zou moeten luiden "niet te veel" in plaats van "niets").

Roddelen en geruchten mogen dan geen randverschijnselen zijn, de roddelaars en de roddelobjecten zijn wel marginaal. Zij bevinden zich ten opzichte van elkaar in een randpositie. Deze visie relativeert het 'gevestigd' en het 'buitenstaander' zijn. 'Marginal men' kenmerken zich immers daardoor dat ze zélf hun positie onduidelijk achten.

Kruithof (1991: 22) onderscheidt gedomineerde en dominerende marginalen. Ik prefereer de term marginalen boven de groepsbegrippen 'gevestigden' en 'buitenstaanders' van Elias. Kruithof brengt het individu meer naar voren en biedt ruimte aan het verschijnsel netwerk. De roddelaars zullen zichzelf in de eerste plaats mensen achten die open zijn en de waarheid spreken. Soms realiseren zij zich dat het roddelobject kwetsbaar is en dus beter niet kan weten wat er over hem (haar) verteld wordt. De marginalen zijn noch insider (in het roddelcircuit), noch outsider (roddelobject). "*Bij de 'klassieke' marginalen gaat het in wezen om het noemen door het establishment van systematisch gedomineerden terwijl bij de elite de essentie van haar marginaliteit gegeven is in het geaccumuleerde bezit van een gereproduceerd kapitaal, waardoor zij zich niet alleen bevestigd weten in hun superioriteit, maar dat hun ook waardigheid geeft om vanuit hun elitaire positie dominant op te treden*". (Kruithof, 1991: 23) Bij Kruithof kan bezit ook kennis en informatie betekenen en juist die geven onzekerheid over de positie van de marginalen.

Roddelen en geruchten verspreiden zijn ook *machtsmiddelen*. In het algemeen kan van taal worden gezegd dat zij een machtsmiddel is. Het gebruik ervan dient niet alleen om begrepen te worden of informatie te verschaffen, maar ook om geloofd, geëerd, gehoorzaamd te worden. De taal schept een symbolische machtsrelatie, waarin de machtbezitter het vermogen heeft "*naar zich te laten luisteren*". (Bourdieu, 1989: 97) Het is dan geautoriseerde taal, waarvan Bourdieu zegt: "*Het specifieke effect van de autoriteit (beter nog auctoritas) als onmisbaar element in elke communicatieve relatie, valt het meest op in die extreme en daardoor quasi-experimentele situaties waarin de toehoorders een discours (lezing, preek, politieke redevoering) voldoende legitimiteit verlenen om te blijven luisteren, ook al begrijpen ze de inhoud niet*". (Bourdieu, 1989: 99) Onder dat discours valt m.i. ook de roddel; het gerucht minder, want dat wordt minder gekenmerkt door discussie en meer door verder vertellen, doorvertellen.

Omdat bij het gerucht het verhaal (dat al of niet op 'lekken' berust en al of niet waar is, maar wel getypeerd wordt door het *geloof* in het waar of onwaar zijn) verder moet worden verteld, spelen de massamedia vaak een rol. Door hun grote, in principe wereldwijde bereik bevorderen ze zeer de reikwijdte en snelheid van de verspreiding, en de gerichtheid is ten principale en in de regel amorf (*massamedia!*).

In beginsel berusten roddel en gerucht op een gesprek. Bij roddel gaat het om een 'gesprek over anderen', zoals Evers en Zuidweg (1995: 93) het noemen. Hun redenering waarom zij niet spreken van gesprekken over 'niet-aanwezige derden' is mij niet duidelijk. De besprokene is immers altijd derde én relevante andere. Bij ontstentenis van het 'niet aanwezig zijn' ontvalt elke zin aan het begrip roddel. Bij gerucht is dat anders: het betreft meestal geen andere mensen, maar zaken en gebeurtenissen. Het is vaak bedreigend, gezien zijn onduidelijke gerichtheid. Kapferer (1995: 25) onderscheidt het 'on-dit' dat een 'non-dit' is.

Men denke aan de geruchten op de beurs dat er een renteverlaging (of -verhoging) op komst is. Als die niet plaatsvindt is on-dit een non-dit geworden. In iedere maatschappij en organisatie ontstaan naast de officiële communicatiekanalen (regeringsvoorlichtingsdiensten, personeelskranten, verslagen van de ondernemersraad, enz.) vaak geruchten, *informele communicatiekanalen*: bron onbekend, inhoud meestal niet te verifiëren). Evers (1997: 32) meent dat de oorzaak de waarde van de inhoud bepaalt. Uiteraard moet die inhoud relevant zijn, maar niet per se van waarde.

Eerder moet men erop bedacht zijn dat de officiële instantie (overheid, bestuur, bedrijfsleiding) kan worden gewantrouwd (Hovland: 1954, 19 e.v.). Evers refereert aan een opstel van F. Dröge, getiteld *Sozialstruktur und informeller Austausch* (1997: 50 en 52) waarin die zich afvraagt hoe het bestaan van informele nieuwsuitwisseling tijdens de oorlog te rijmen is met de risico's die het verspreiden van geruchten met zich mee bracht. Onder sterke spanning en in ernstige en gevaarlijke situaties treedt er onder de betrokkenen een *verhoogde graad van solidariteit* op, die zich uit in onderling communicatief gedrag -zo beantwoordt Dröge zijn eigen vraag. Want het aan elkaar doorgeven van berichten vermindert het isolement van de afzonderlijke mensen, schept een eerste aanzet tot solidariteit en maakt daardoor de druk van het regiem wat gemakkelijker te dragen.³

Samenvattend : roddel en gerucht zijn vaak onmisbare elementen voor een goed functioneren van de samenleving omdat ze doen wat andere organen en posities niet kunnen.

4. Typen van geruchten

Als voornaamste typen van geruchten zou ik willen voorstellen : wensgeruchten, vreesgeruchten, samenzwerings- en andere politieke geruchten en bedrijfsgeruchten. De eerste twee hebben betrekking op oorzaak en doel, de tweede op de gebieden.

3 Mij komt het voor dat in dit voorbeeld een combinatie van roddel en gerucht te zien is. De buitenstaander is roddelobject. Dat zijn dus de Duitsers (of de nazi's, waaronder ook die uit het eigen land). De volken in de bezette gebieden waren in zeer grote meerderheid geen nazi's. De verhalen die ze vertelden mochten Duitsers en nazi's niet horen. Men was zich bewust van het gevaar en keek dus wel uit aan wie men zijn berichten verder vertelde, ook al was het grootste deel der 'roddelaars' goed. Met een verhoogde graad van solidariteit had dit weinig van doen, tenzij men solidariteit opvat als samenhangigheid, wat m.i. niet hetzelfde is. Ik verwijs hier naar mijn artikel over humor, waarin ik de mop een 'short term' evenwichtsmechanisme noemde; zij gaven een moment het gevoel van superioriteit, maar veranderden aan de oorlog niets (Kuiper, 1976). Het lijkt mij dat roddel en gerucht (de verhalen waren zelden of nooit verifieerbaar!) goeddeels ook zo functioneerden.

- 1) *Wensgeruchten*. De Dolle Dinsdaggeruchten in Nederland, waarbij verteld werd dat de Geallieerden Nederland zeer ver waren binnen getrokken terwijl ze nog in het noorden van België waren.
- 2) *Vreesgeruchten*. Geruchten over de Russen als vrouwenverkrachters.
- 3) *Samenzwerings- en andere politieke geruchten*. Politieke partijen lanceren geruchten over de voortreffelijkheid van de eigen en de slechtheid van de andere kandidaten, vooral voor de verkiezingen. (Kapferer, 1995: 153) Als Kapferer zegt: "*Mais la rumeur est le plus souvent une production sociale spontanée, sans dessein ni stratégie*" (Kapferer, 1995: 33) dan verwaarloost hij het 'lekker' en de bedrijfsgeruchten, want daar zit meestal wel een strategie achter. Het klinkt wat theatraal, maar het is de macht van de machtelozen. Niemand moet trouwens denken dat geruchten en het roddelen alleen bij eenvoudigen van geest voorkomen. De berichten van de *Intelligence Service* en van Buitenlandse Zaken hebben soms de waarde van een gerucht, waarvan de inhoud niet geloofd wordt. Nederland was in 1940 gewaarschuwd en de VS hadden vele signalen gekregen dat er een aanval van Japan op til was, maar ze geloofden ze niet. Het gerucht dat een bank niet solvent of bijna failliet is, kan leiden tot een 'self-fulfilling prophecy': ieder neemt zijn tegoed op en daardoor kan de bank niet meer betalen.

Als het zogenaamde 'lekker' genoemd wordt, gaat het niet zo zeer om het spontane lekken (verspreking tijdens een interview, mond voorbij praten, enz.), als wel het opzettelijke lekken (Bovens, e.a., 1993, 64), waarbij altijd belangen een rol spelen, hetzij persoonlijke of bedrijfsbelangen (het lekken van het kabinetsbesluit de Wet op de Investeringsrekening af te schaffen, wat de Nederlandse overheid enkele miljarden guldens aan extra overheidssubsidie heeft gekost) hetzij publieke belangen. Het zou te ver voeren hierop in dit kader verder in te gaan. Ik verwijs hiervoor naar het interessante artikel van Bovens e.a. Vaak is lekken ethisch onaanvaardbaar omdat de geheimhoudingsplicht wordt geschonden en/of maatschappelijke schade wordt toegebracht. Dat is overigens niet altijd het geval omdat bijvoorbeeld kwalijke zaken van de overheid openbaar worden (bijvoorbeeld de Watergate-affaire!).

- 4) *Bedrijfsgeruchten*. Bedrijfsgeruchten zijn ten minste zo ingrijpend voor een onderneming als roddel. Er kunnen geruchten de ronde doen over op handen zijnde ontslagen, mislukken van CAO-onderhandelingen, over sluiting van afdelingen of zelfs van het hele bedrijf.

Zij veroorzaken grote onrust, die alleen bestreden kan worden door verificatie door de leiding, hetgeen mutatis mutandis voor alle geruchten geldt. In tegenstelling tot roddel zal het gerucht veelal non-functioneel zijn en als dat niet het geval is ligt het voor de hand te veronderstellen dat het gaat om een manifeste dysfunctie. Te veronderstellen, want zoals gezegd, de herkomst van een gerucht is vaak niet bekend. Een gerucht kan worden verspreid met de bedoeling de groep te desintegreren, bijvoorbeeld door een product 'onmogelijk' te maken. In Nederland is er ooit een gerucht geweest over met gif ingespoten sinaasappels. Kapferer noemt tal van voorbeelden van over de hele wereld: de aardwormenaffaire van McDonald, in de VS het gerucht van de slang in de kens die bij een postorderbedrijf waren gekocht, het gerucht onder de Franse soldaten in het eerste halfjaar van de Tweede Wereldoorlog dat er kaliumbro-

mide in hun wijn werd gedaan om hun seksuele aandrang te verminderen, enz. Van al deze voorbeelden is de oorsprong niet bekend en het is derhalve ook niet bekend of er opzet in het spel was. Uitgesloten is het niet: ze kunnen door de concurrent, respectievelijk de vijand, zijn verspreid, en dat doet vermoeden dat het vaak gaat om een manifeste disfunctie. Soms echter is de oorsprong van een gerucht wel te achterhalen. Een onjuist radiobericht van de BBC bracht de hiervoor al genoemde groteske Dolle Dinsdaggeruchten in Nederland op gang, waarbij natuurlijk ook het verlangen naar bevrijding een grote rol speelde (Chorus, 1953: 320-327).

Soms worden geruchten opgenomen in de strategie van een organisatie. In dat geval heeft verificatie de hoogste prioriteit omdat de te ondernemen actie gevaar kan opleveren. Bij een conflict is geen rechtstreekse communicatie tussen de partijen mogelijk, maar geruchten over hun sterkte en plannen moeten wel worden geverifieerd: er kunnen levens mee gemoeid zijn of het voortbestaan van een organisatie, enz. Daarvoor is dan (bedrijfs)spionage nodig. (Kapferer, 1995: 125). Men kan bang zijn voor overdrijving van een gerucht, wat inderdaad vaak het geval is. Die vrees is uiteraard subjectief. Voor wie bang is, is het gerucht niet overdreven, maar de optimist gaat inderdaad uit van de overdrevenheid van het gerucht. Dat geldt ook voor wie hunkerend hoopt op de juistheid ervan: verificatie heeft dan geen hoge prioriteit (Vergelijk hiervoor de Dolle Dinsdag-geruchten).

Het gerucht is een vorm van mond op mond (eigenlijk van mond tot oor) reclame. Het bevordert de continuïteit van de onderneming als het positief is en schaadt die als het negatief is : latente functie respectievelijk disfunctie. Elk financieel gerucht impliceert risico' s. De verspreider ervan beoogt markt- en machtmanipulatie ten bate van zichzelf of de organisatie waartoe hij behoort. (Kapferer, 1995: 246-47)

Kapferer (1995, 153) meent dat – of het nu in de Middeleeuwen of in 1995 is – altijd opnieuw dezelfde typen geruchten terug te vinden zijn: de terugkeer van Satan, het verborgen vergif, het ondergrondse complot om de macht te grijpen of te herkrijgen, het kunstmatig tekort (koren, olie), ontvoering van kinderen, ziekten, liefdesaffaires en wandaden bij royalty, aantasten van iemands goede naam op financieel gebied en andere laaghartigheden, geruchten over roversbenden en de maffia.

5. Ethische aspecten van roddel en geruchten

Roddelen en roddelaars staan niet in hoog aanzien. Wat zit daar achter? Uiteraard is het een ethische vraag. Soms heeft roddelen een eufunctie, een goede functie, soms een kakofunctie, een slechte functie. Laster is zelfs een manifeste kakofunctie. Er wordt gepraat achter iemands rug, hij weet er niet van en kan zich daarvoor niet verdedigen. Men gaat er dan van uit dat er kwalijke zaken over het roddelobject worden verteld, waardoor hem schade wordt berokkend en zijn integriteit kan worden aangetast. Maar dat houdt tegelijk in dat een ethische beoordeling (eu- of kakofunctie) moeilijk is, want men maskeert ter wille daarvan dikwijls zijn identiteit. Maar het is dus beslist niet zo dat roddel alleen negatief voor

het roddelobject is. Het Engelse woord 'gossip' is wat dat betreft duidelijker. Zijdeveld (1982: 96) meent: "In gossip kan een niet-aanwezige derde hemelhoog geprezen worden, waarbij hem kwaliteiten worden toegedacht die verrassend, opvallend en onverwacht zijn". De negatieve roddel kan goedmoedig, maar ook uiterst gemeen zijn en soms op karaktermoord lijken. Op dezelfde bladzijde staat een interessante vergelijking: "Gossip is in een rationeel – bureaucratisch bestel, wat het zwarte geldcircuit is in een moderne economie". Men zou ook kunnen zeggen: roddel als communicatievorm is even onvermijdelijk als de grijze arbeidsmarkt (zwartwerk, geen sociale verzekeringspremies, illegale arbeidskrachten). Zowel bij positieve als negatieve roddel blijft bezwaarlijk dat, al converserend, de dingen uit hun verband worden gerukt, details worden weggelaten en andere wanstaltig vergroot. De inhoud van het verhaal wordt aangepast aan de sociale en psychische context van de verteller. Bijvoorbeeld om eigen aanzien te vergroten door de 'originaliteit' van zijn vertelling of om zijn afkeer van het roddelobject. Maar soms ook is het verhaal uiting van zijn sympathie voor het roddelobject. Soms is een roddel zelfs bijna een public relationsverhaal voor het roddelobject. Als het roddelobject geschaad wordt is er sprake van een kakofunctie en in laatst genoemd geval van een eu-functie.

Simmel besteedt veel aandacht aan het geheim in de samenleving. "Das Geheimnis (. . .) das durch negative oder positive Mittel getragene Verbergen von Wirklichkeiten, ist eine der grössten Errungenschaften der Menschheit; gegenüber den kindische Zustand, in dem jede Verstellung sofort ausgesprochen wird, (. . .) wird durch das Geheimnis eine ungeheure Erweiterung des Lebens erreicht (. . .). Das Geheimnis bietet sozusagen die Möglichkeit einer zweiten Welt neben der offenbaren und diese wird von jener auf das stärkste beeinflusst". (Simmel, 1958: 272) Daarbij is te bedenken dat elk geheim structureel een tendens naar roddel heeft. Kinderen spelen daarbij vaak de rol van dubbelagent: ze 'verraden' het gedrag van hun ouders aan kennissen en dat van kennissen aan de ouders. Maar ook ouderen worden soms tot die rol verleid. Discrete kennis, een geheim, kan niet altijd verborgen blijven doordat de roddelproducent ook andere loyaliteiten heeft (Bergmanns ondertitel: diskrete Indiskretion!). Zo ontstaat een publiek geheim. (Bergmann, 1987: 209-10).

6. Privacy, deprivatisering en sociale controle

Roddelaars spreken dikwijls over zaken die niet voor de openbaarheid bedoeld zijn. Privacy is de fysieke of sociale ruimte waarin men bepaalde rollen niet hoeft te spelen. Een ruimte dus die omgeven is door muren of een sociale ruimte (bijvoorbeeld het management door een secretaresse). (Van Braam, 1966: 7, 8, 30) Bij roddel wordt dan gesproken over wat zich in deze ruimte afspeelt: er vindt deprivatisering plaats. Sociale controle staat op gespannen voet met privacy, omdat die zich juist onttrekt aan controle. In onze tijd zien we de paradoxale situatie dat er zich enerzijds – vaak in naam van de democratie – een toenemende deprivatisering voordoet (meepraten en meebeslissen vragen informatie, dus openbaarheid) terwijl er anderzijds een roep is om privatisering (bijvoorbeeld geen volkstellingen meer en geen persoonsgegevens waar dan ook). Zelfs ziet men dezelfde personen zowel het een als het ander eisen. Roddelen tast derhalve de privacy

aan, brengt feiten ten berde die tot de privacy behoren en benadert zo voyeurisme. Aan de andere kant kan een privé-gebeurtenis worden geschandaliseerd en zo een voorwerp van publiek belang worden. Nu is privacy geen vaststaand gebied: het geldt zolang de samenleving, respectievelijk de overheid het als zodanig erkent. In de voormalige DDR bijvoorbeeld omvatte dat gebied zeer weinig: overal af luisterapparatuur en dossiers over wat wij typisch privacy achten. Het roddel terrein wisselt met de bewegingen van privatisering en deprivatisering mee.

Bij de Utku-eskimo's is, behalve roddel, de enige mogelijkheid om individuen te bestrijden die hun persoonlijke belangen vóór die van hun burens laten gaan, zulke mensen een extra dosis privacy te geven (Barrington Moore, 1984: 9). Dat klinkt en is ironisch, maar conflicten zijn voor zulke kleine groepen in barre omstandigheden fataal en dus bemoeit men zich niet met zulke dwarsliggers: zij krijgen noodgedwongen meer privacy.

Overal waar sterke integratie en grote samenhang zich voordoen, vinden we een sterke sociale controle, derhalve de mogelijkheid het gedrag van individuen in overeenstemming te brengen met de normen van de groep. Wanneer sociologen als Elias en Bergmann zozeer de nadruk leggen op de integratieve functie van roddelen, dan moet de vraag gesteld worden hoe die integratie tot stand komt en dan is het bijna onvermijdelijke antwoord: door de sociale controle. Daarover wordt meestal nogal gemakkelijk en vanzelfsprekend gedaan. Ik denk dat te vaak over het hoofd wordt gezien dat de groepsleden (*in casu* de roddelaars) de normen goed kennen en dat deze niet of nauwelijks omstreden zijn (wat iets anders is dan dat ze niet worden overtreden). De leden van een groep vormen bovendien een netwerk en kunnen derhalve gemakkelijk informatie uitwisselen. In het geval van roddelen kan het roddelobject vrezen wat er gezegd wordt, want het vraagt zich af waarom het niet mag meedoen en vermoedt dat het dan wel kwaadsprekerij zal zijn (hetgeen, zoals gezegd, lang niet altijd het geval is), waartegen het zich als buitenstaander uiteraard niet kan verdedigen. Dat kan zelfs paranoïde worden. Het roddelobject zal daarom zoveel mogelijk proberen geen aanleiding tot roddelen te geven, zich derhalve aan de norm conformeren. (Ogburn & Nimkoff, 1964: 259) Dit preventieve middel van sociale controle werkt in de regel beter dan sancties achteraf. Bergmann (1987: 312) noemt het een informeel controlemiddel, maar dat kan van veel middelen worden gezegd: ze werken informeel en preventief. Bergmann is ook van mening dat die informele sociale controle steeds meer wordt vervangen door formele en hij wijst dat aan de toenemende verstedelijking met haar onpersoonlijke contacten waardoor mensen gemakkelijk in de anonimiteit kunnen vluchten. De bewering dat de verstedelijking gepaard gaat met onpersoonlijke contacten, is aanvechtbaar. Men kent elkaar langs andere dan ruimtelijke weg, zoals familie, burens, vroegere burens, verenigingen, school en kerk. Dat zijn dan óók de roddelcircuits. "Stadslucht maakt vrij" is juist in zoverre men zich in de stad gemakkelijker aan contacten kan onttrekken.

Sociale controle via het middel roddel heeft een kritische grens. Bij het overschrijden daarvan krijgt roddel een latente disfunctie. Hoewel meestal niet met negatieve sanctie bedreigd wordt, is de vrees ervoor voldoende: "Pas op voor de burens, wat zullen die er wel van zeggen ...". De zogenaamde roddelbladen gaan er terecht van uit dat ze geen last zullen hebben van negatie door hun (potentiële)

slachtoffers, omdat ze ook wel weten dat verzwegen worden voor potentiële roddelobjecten erger is dan de aantasting van hun privacy en onjuiste informatie: verzwegen worden is doodgezwegen worden. Bergmann (1987: 198) wijst erop dat roddel en paranoia met elkaar te maken hebben. Terwijl de roddelaar voortdurend over de 'zonden' of deugden' van het roddelobject spreekt, meent de paranoïcus dat anderen onophoudelijk over zijn zonden praten.

Is het gerucht, evenals de roddel, een sociaal controlemiddel? Soms, maar meestal niet. Het feit dat de herkomst en het doel van het gerucht niet bekend zijn, maakt het oncontroleerbaar. Vaak zijn het verhalen die angst voor iets uitdrukken en vloeien zij voort uit een sterke wens met betrekking tot een bepaalde stand van zaken. Doordat geruchten niet-bevestigde mededelingen zijn, geven ze soms weer aanleiding tot andere geruchten, nu over herkomst en bedoeling. Vaak zullen geruchten in die hele sfeer van geheimzinnigheid wel een bedoeling hebben (de concurrent of de rivaal zwart te maken), maar de veroorzaker is dan niet aan te wijzen, althans het is niet te bewijzen dat hij het is en evenmin waarom hij het precies deed. Een onderneming die slachtoffer wordt van een gerucht moet daarom zo snel mogelijk het gerucht bewijsbaar ontzenuwen en vertellen hoe de vork werkelijk in de steel zit. Maar dat heeft eigenlijk niets te maken met sociale controle; het gerucht is irrelevant als sociaal controlemiddel.

7. Ruiltheorie en roddel en gerucht

De ruiltheorie gaat uit van de reciprociteit van geven en nemen: wie een goed (ook immaterieel, bijvoorbeeld een dienst of hulp of bemoediging, ondersteuning) geeft, verwacht van de begiftigde wat terug. Het begrip ruil is uiteraard afkomstig uit het economisch leven, waar geven en nemen gemeten worden (in geld). De bron is onverschillig. Dit in tegenstelling tot andere maatschappelijke ruil. Blau (1964: 76-87) wijst erop dat in een liefdesrelatie de gever beslissend is. Een kus van de geliefde ontleent zijn waarde aan de gever. De raad, de afkeuring, de kritiek, enz. van iemand van hogere sociale rang wordt van meer waarde geacht, hetgeen tot gevolg heeft dat de ontvanger meer moet 'inzetten' om de gever te evenaren. Zo werkt dat ook bij roddelpartners: zij bieden tegen elkaar op om in het roddelcircuit geaccepteerd te worden en gebruiken daarbij allerlei autoriseringsstrategieën, want geloofwaardigheid verhoogt aanzien en macht. Hun ingebrachte kennis moet toevallig verkregen zijn anders ligt zij te dicht bij voyeurisme. Als de roddelproducent zijn intieme kennis prijsgeeft, moet het roddelrecipient een overeenkomstige prestatie leveren. Wie bij roddelen alleen maar luistert wordt al gauw als parasiet aangezien. (Bergmann, 1987: 188)

Overigens is overdrijving structureel voor roddel, evenals het overaccentueren van het buitengewone. (Kapferer, 1995: 160-61) Niet alleen ruil speelt een rol, maar ook positiewisseling: wie vandaag roddelaar is, kan morgen in ander verband roddelobject zijn (Bergmann, 1987: 180).

Bij dat alles staat de zeer hooggeplaatste betrekkelijk buiten spel: men kan niet tegen hem op. En omdat hij buiten spel staat, zal hij gemakkelijk roddelobject worden: hij doet niet mee aan het ruilen van goederen, diensten, 'wise cracks'. Daaronder valt ook de prominentenroddel. Prominent is een min of meer objec-

tief begrip, hoger in rang een relatief begrip. Dus niet alleen de koningin, de president, de burgemeester, enz. staan in bijzondere mate bloot aan roddel, maar allen die niet in de gelegenheid zijn tot min of meer gelijkwaardige ruil. Prominentenroddel kan leiden tot majesteitsschennis. In vroegere eeuwen werd deze eenzijdigheid opgeheven in de figuur van de hofnar, die gerechtigd was alles over de vorst te zeggen als ware hij zijns gelijke. (Zijderveld, 1985: vooral 115 e.v.)

De ruil geldt ook voor het gerucht. De aangesprokene reageert met "Bedankt voor de mededeling", "Ik ben blij dat je me dat verteld hebt" of iets dergelijks. De moeilijkheid van maatschappelijke ruil is dat de verplichtingen niet duidelijk en exact zijn, in tegenstelling tot de economische ruil, temeer daar de doelgerichtheid van het geruchtverhaal vaak ook niet duidelijk is. De geloofwaardigheid van de verteller, het vertrouwen dat men in hem heeft, bepaalt mede of de ruil tot stand komt. Kennis (over het roddelobject of de inhoud van het geruchtverhaal) geeft macht en prestige. Opmerkelijk is dat mensen met vrienden een gerucht vaker hoorden dan mensen met alleen kennissen (Festinger, 1967: 426). Blauw schrijft prestigeverschillen dan ook toe aan reciprociteitsverhoudingen. Wie streeft naar prestige en macht zal trachten de andere partij te overtroeven, zodat deze een grote 'schuld' bij hem krijgt. Deze 'potlach' brengt vaak geruchten op gang.

8. Wie is/wordt roddelobject ?

Wie staat het meest bloot aan roddel? Wij kunnen enkele categorieën onderscheiden: mensen met extreme opvattingen, mensen met extreme gedragingen, nieuwkomers, mensen met een afwijkend uiterlijk en in het algemeen gestigmatiseerden, 'getekenden'. (Zijderveld, 1973: 144 e.v.) Hetzelfde antwoord kan worden gegeven op de vraag: Wie loopt gevaar zondebok te worden? En inderdaad loopt het roddelobject gevaar zondebok te worden. Ofschoon misschien ook het omgekeerde waar is: over de zondebok wordt geroddeld. Maar dan dient ook weer bedacht te worden dat sommige extreme opvattingen en gedragingen als sociaal waardevol worden beschouwd (altruïsten van allerlei snit) en andere als schadelijk (zie mijn opmerkingen over eu- en kakofunctie). Tegenover de zondebok kan de prijsstier worden geplaatst. Over hem wordt ook geroddeld: de charismatische wonderdoener, de evangelist, de gezondene, de Verlosser (bijvoorbeeld de roddel over Jezus: een vraat en wijnzuiper; Matth. 11:19). Nog niet zo lang geleden werd er in protestantse kring enorm geroddeld over dominees en vooral (in positieve zin) over de preekijgers. Afhankelijk van *wie* er roddelt, wordt er over hetzelfde roddelobject in positieve en negatieve zin geroddeld: denk aan de strijders tegen kernraketten !

Overigens staat iedere organisatie (onderneming, vereniging, kerk, leger, enz.) ook bloot aan roddel. Ook dan is het roddelobject -de buitenstaander dus- iemand die een uitzonderlijke positie inneemt of anderszins een buitenbeentje is. Binnen het roddelcircuit heeft de roddel een latente functie, bindt hij samen en bijna altijd heeft hij *binnen* de organisatie een latente, soms een manifeste dysfunctie. Daarom vreest het management in de regel de roddel. Dat neemt niet weg dat het management, dat zo vaak roddelobject is, de roddel ook kan gebrui-

ken als middel om snel te worden geïnformeerd over ruzies, bijvoorbeeld via het secretaressennetwerk. Omdat managers zich vaak laten leiden door intuïtie en zogenaamde zachte informatie, kan roddel een effectief middel voor de beheersing van de organisatie zijn. Men spreekt dan van 'management by gossip'. (Soeters, 1994: 338) De roddel functioneert in deze zin vooral wanneer het personeel als vijand wordt beschouwd: "Het personeel is lui, werkt niet mee, is incompetent". In dat geval vormen de hogere en lagere managers het roddelcircuit en het personeel het roddelobject. Dit kan ook in positieve zin gebeuren: "De mensen hebben een goede instelling en werken hard". Een organisatie kan zo ingericht zijn dat er een sterke competitiefteer ontstaat, waarbinnen de roddel kan bloeien: "Zij hebben wel het meest geproduceerd, verkocht, nieuwe klanten gemaakt, maar dat komt natuurlijk doordat ...". (Soeters, 1994: 340)

Wanneer in een onderneming een competitiecultuur heerst -een op zichzelf gezond verschijnsel- vergroot dat wel de kans op latent dysfunctioneel gedrag wanneer afgunst, naijver, haat en nijd overheersend gaan worden. Concurrentie tussen afdelingen leidt gemakkelijker daartoe dan rivaliteit tussen individuen. Wanneer er op een afdeling bonussen worden gegeven voor excellente prestaties kan er naijver ontstaan bij een andere afdeling waar men gewoon zijn plicht moet doen en verder niets. In alle de integratie van de organisatie bedreigende 'affaires' (conflicten, rampen, enz.) spelen roddels een rol (de affaires rondom de Belgische en Nederlandse politie en justitie, benoemingskwesaties, enz.). Pas wanneer door elke oorzaak ook de zaak waarover geroddeld wordt niet interessant meer is of wanneer het roddelobject er in slaagt in het roddelcircuit in te breken, kan een einde komen aan de roddel.

9. Waar wordt geroddeld ?

Hoewel dat overal mogelijk is, is er toch een aantal 'natuurlijke' plaatsen waar geroddeld wordt (kan worden): café, kantine, sociëteit, club, bij het samen koffie drinken, enz. Vooral daar waar een genoeglijke sfeer heerst en het roddelobject niet plotseling kan binnenkomen. Men kent elkaar en weet dat men elkaar kan vertrouwen. De kroeg heeft een grote rol gespeeld bij de verspreiding van het socialisme: roddelen en complotteren werden er druk beoefend. "*Dat al degenen die in de kroeg zo hartstochtelijk over God en onsterfelijkheid, over socialisme en anarchie, over vrijheid en rechtvaardigheid discussiëren op een bepaald moment hun stemmen dempen en een veiliger plaats zoeken om hun gesprek voort te zetten ligt voor de hand*" (Jansen, 1977: 191). Heel belangrijk is de vrijblijvendheid, vooral in de grotere gelegenheden. Het gesprek is er ongedwongen. (Laerman, 1978: 420-21) Er kan gemakkelijker de presequentie worden toegepast, de gespreksopening: "Ken jij Piet?", "Ja", "Nou die heeft ...". (Bergmann, 1987: 114). Er kan van alles gezegd worden zonder dat er sancties te verwachten zijn. Gemeenteraadsleden lieten vroeger dáár meer het achterste van hun tong zien dan in de officiële vergadering (die werd overigens vaak in het café gehouden, of in de sociëteit of zelfs -eventueel tijdelijk- in een huiskamer). Kostelijke gelegenheden om te roddelen. Of niet? Het blijft opmerkelijk dat in het hele, dikke boek over de eeuwige kroeg nergens expliciet over roddelen wordt gesproken, evenmin als in het artikel van Klaus Laerman.

De genoemde locaties zijn op het eerste gezicht bij uitstek geschikt als gelegenheden voor roddelen. Maar, zegt Jansen, (1977: 254) "De bezoeker moet "a private person in a public place" kunnen zijn, hij moet zich, alleen of met zijn gezelschap, ongestoord kunnen terugtrekken op een eigen plek (...)" . De tapkast is een plaats waar men naast elkaar zit en die zich leent voor het vrijblijvende gesprek; wie daar gaat zitten geeft daarmee zijn principiële bereidheid tot communicatie te kennen (Laerman, 1978: 421). Maar hij verbindt zich tot niets. "*Eher ist sie (die Kneipe) ein Raum wechselseitiger Anerkennung in dem ein jeder auch dann noch Gehör findet wenn er nichts zu sagen und nirgendwo sonst was zu melden hat*". (Laerman, 1978: 423). De ruiltheorie is er van toepassing: een 'rondje' van A moet worden gevolgd door een 'rondje' van B en wie wil winnen kan aanzien krijgen door een niet te overtreffen roddelverhaal te vertellen. Maar hij is vrij om zich terug te trekken uit het circuit en daardoor is de tapkast wellicht toch minder geschikt voor roddel.

10. Het tegengaan en het einde van roddel en gerucht

Het tegengaan van roddel kan eigenlijk alleen gebeuren door het roddelobject en wel door niet meer bereikbaar te zijn, door irrelevant te worden (bijvoorbeeld door te verhuizen naar een andere plaats of regio). Ook kan het roddelcircuit uiteenvallen (bijvoorbeeld door onderlinge animositeit). In beide gevallen kan de roddel dan beëindigd worden.

Om toename van geruchten tegen te gaan geeft Kapferer (1995: 15-17) vijf aanbevelingen :

- 1) Het publiek moet een algeheel vertrouwen houden in de officiële media (pers, radio, televisie), zodat het niet probeert elders informatie in te winnen.
- 2) Het publiek moet een volstrekt geloof in zijn leiders hebben.
- 3) In geval van een onverwachte gebeurtenis is het van belang zo snel mogelijk een maximum aan informatie te verspreiden. Feind hört mit! De muren hebben oren!
- 4) Het is nodig zich ervan te verzekeren dat allen de informatie ontvangen. Alle groepjes onwetenden moeten verdwijnen.
- 5) De bevolking, de groep, de organisatie moet tegen ledigheid beschermd worden. Verveling maakt toegankelijk voor geruchten (en tast het moreel aan: denk aan het bezighouden van stakers).

Tijdens de oorlog heeft de Duitse propaganda niets onbeproefd gelaten om de bevolking te overtuigen van de barbaarsheid van de Russen, die 'en masse' vrouwen zouden verkrachten. Zij bedoelde dit als 'renforcement' van de strijd tegen de Russen. De bezette niet-Duitsers geloofden er niet in, de Duitsers wel. De geruchten erover bleken echter waar toen de Russische legers Duitsland binnendrongen. Een typisch voorbeeld dat het geloof en niet het al of niet waar zijn van de inhoud kenmerkend is voor het gerucht.

Het nieuws, het verhaal, houdt op gerucht te zijn wanneer het onweerlegbaar juist of onjuist blijkt te zijn. In dat geval wordt het achteraf als gerucht herkend, maar dan is het geen gerucht meer en stopt ook de ongecontroleerde circulatie

ervan grotendeels. Het verhaal functioneert dan net als een verklapt geheim.

Wil men een gerucht laten beëindigen dan vraagt dat een aan de omstandigheden aangepaste methode: het bijpassende symbool laten verdwijnen (bijvoorbeeld geen reclame meer voor een gewraakt product) of een ander symbool hanteren; stilte, als de schade niet erg groot is, kan het gerucht beter worden genegeerd; contrapubliciteitscampagne en herhaling daarvan. Ontkenning van de juistheid van een gerucht zonder meer is gevaarlijk als dat niet telkens herhaald wordt. De kracht van het gerucht zit in de herhaling en daar moet ook de ontkenning die zoeken. Onderzoek naar de juistheid van een gerucht, doet de geloofwaardigheid geringer worden. Maar het is niet altijd mogelijk de (on)juistheid van een gerucht te bewijzen (bijvoorbeeld dat Procter & Gamble geld aan de duivel gaf). Hoe krachtig het geloof aan het gerucht is, bewijst de subtiele zegswijze "Waar rook is, is vuur". De circulatie van het gerucht zegt iets over het sociaal klimaat, de collectieve aspiraties en angsten. De weerlegging van het gerucht geschiedt ook vaak door het interviewen van onomstreden leiders (Roosevelt, Eisenhower) en door het ontdekken en publiceren van feiten die het gerucht onmogelijk maken. Soms worden geruchten voorkomen door het uit de winkels nemen van producten met gebreken en daarover uitvoerig te adverteren.

11. Slotbeschouwingen

Onze westerse samenlevingen kenmerken zich door een grote openheid en openbaarheid. Roddel lijkt veeleer het tegendeel daarvan te zijn, er niet bij te passen. Of toch? Als onze democratische, open samenleving zowel de tendens naar privatisering als naar deprivatisering vertoont, dan is het goed nog eens te wijzen op Groenmans opvatting dat elke openheid weer geslotenheid noodzakelijk maakt. (Ellmers e.a., 1974: 50-59) Tegenover de openbaarheid van bestuur (niet alleen van de overheid) is er behoefte aan de beslotenheid van roddel en gerucht. Er is geen reden te veronderstellen dat beide thans minder voorkomen dan in een tijd toen er minder democratie, maar ook geen massacommunicatiemiddelen waren.

Overigens is wel duidelijk dat er in onze kennis van roddel en gerucht nog tal van hiaten zijn die nopen tot verder onderzoek.

Literatuur

- ALLPORT G.W. & POSTMAN L. (1946-47), 'An analysis of rumor', *Public Opinion Quarterly*, 10, 501-517
- BARRINGTON MOORE JR. (1984), *Privacy. Studies in social and cultural history*, M.E. Sharpe Inc., Armonk, New York, London
- BERGMANN J. (1987), *Klatsch. Zur Sozialform der diskreten Indiskretion*, Walter de Gruyter & Co., Berlin. (Engelstalige versie: *Discreet indiscretions. The social organization of gossip* (Vert. BEDNARZ J. jr.), Aldine de Gruyter, New York, 1993)
- BLAU P. M. (1964), *Exchange and power in social life*, John Wiley & Sons, New York, London, Sydney
- BOURDIEU P. (1989), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Gekozen door Dick Pels, Van Gennep, Amsterdam
- BOVENS M.A.P., GEVEKE H.G. & DE VRIES J. (1993), 'Strikt vertrouwelijk: lekken in het openbaar bestuur', *Beleid en Maatschappij*, XX, 61-80
- BROOM L. & SELZNICK P. (1968, 4th. ed.) *Sociology. A text with adapted readings*, Harper & Row, New York, Evanston & London
- CHORUS A.M.J. (1953), *Grondslagen der sociale psychologie*, Stenfert Kroese, Leiden.
- DE JAGER H. & DE MOK A.L. (1989, 9de dr.), *Grondbeginselen der sociologie. Gezichtspunten en begrippen*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen
- ELIAS N. & SCOTSON J. L. (1976), *De gevestigden en de buitenstaanders*. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten, (Vert. van *The Established and the Outsiders*), Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen
- ELLMERS J.E., HEEREN H.J., DE JAGER H. & KUIPER G. (1974), *Perpetuum mobile. Thema's en toepassingen in de sociologie van Groenman*, Van Gorcum & Comp., Assen
- EVERS W. (1997), *Reader informatieparticipatie* (collegedictaat)
- EVERS W. & ZUIDWEG M. (1995), *Gesprekken - over- anderen: de openbaarheid van het persoonlijke*, in: RENCKSTORF & STAPPAERS J.G. (red.), *Communicatiewetenschappelijke bijdragen 1994 - 1995*

- FESTINGER L. (1967) 'Informal social communication', in : HOLLANDER E.P. & HUNT R. G. (1967, tweede druk), *Current perspectives in social psychology*, Oxford University Press, London, Toronto
- HOVLAND C.I., IRVING J. & KELLEY H.H. (1954 tweede druk), *Communication and Persuasion. Psychological studies of opinion change*, Yale University Press, New Haven
- JANSEN G.H. (1977, tweede druk), *De eeuwige kroeg. Hoofdstukken uit de geschiedenis van het openbaar lokaal*, Boompers, Meppel
- KAPFERER J. (1995), *Rumeurs. Le plus vieux media du monde*, Edition du Seuil, Paris (eerste druk 1987)
- KRUIITHOF C.L. (1991), *Binnen en ook buiten. Overwegingen bij marginaliteit als sociologisch probleem*, Kerckebosch, Zeist
- KUIPER G. (1976), 'Humor en andere vormen van 'short term' compensatie', *Mens en Maatschappij*, jrg. 51, 365-382
- LAERMAN K. (1978), 'Kommunikation an der Theke. Über einige Interaktionsformen in Kneipen und Bars', *Sonderheft 20, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*
- MERTON R.K. (1957), *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, Glencoe (Ill.) (eerste druk 1949)
- OGBURN W.F. & NIMKOFF M.F. (1964), *A Handbook of Sociology*, Routledge & Kegan Paul, London (eerste druk 1947)
- SIMMEL G. (1958, vierde druk.), *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Duncker & Humblot, Berlin
- SOETERS J. (1994), 'Roddel in organisaties', *Sociologische Gids*, XLI, 329-345
- VAN BRAAM A. (1966), *Verhuld en onthuld. Sociologische beschouwingen over privacy en deprivatisering*, Oratie Rotterdam, Van Gorcum & Comp., Assen
- ZIJDERVELD A.C. (1973), *De theorie van het symbolisch interactionisme*, Boom, Meppel.
- ZIJDERVELD A.C. (1982), *De tirannie van het cliché.*, Van Loghum Slaterus, Deventer
- ZIJDERVELD A.C. (1985), *Over narren en hun gespiegelde werkelijkheid*, Van Loghum Slaterus, Deventer